COMENIUS: ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XLV
2/2026

PÔSOBENIE NOMIKOI V RÍMSKYCH PROVINCIÁCH

Mgr. Veronika Blatnická

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra rímskeho práva a cirkevného práva
blatnicka4@uniba.sk
veronika.blatnicka@flaw.uniba.sk

Pôsobenie nomikoi v rímskych provinciách

Provinčné prostredie Rímskej ríše bolo charakteristické súbežným pôsobením rímskeho práva a miestnych právnych tradícií. Článok sa na základe analýzy papyrusov z rímskeho Egypta, prevažne z 2. a 3. storočia n. l., a epigrafických prameňov z Malej Ázie zameriava na jednotlivé podoby pôsobenia osôb označovaných ako *nomikoi* a rozsah ich právnych znalostí. V prameňoch z rímskeho Egypta vystupujú najmä ako právni experti, ktorí predstaviteľom rímskej administratívy sprostredkúvali poznanie miestnych právnych tradícií gréckeho aj egyptského pôvodu. Ich služby využívali aj obyvatelia provincie. Pramene zároveň dokazujú, že niektorí *nomikoi* poznali aj konkrétne inštitúty rímskeho práva. Rozsah ich právnych znalostí a vykonávaných činností pritom nemusel byť rovnaký. Článok sa ďalej venuje ich úlohe pri príprave, uchovávaní a registrácii právnych dokumentov a možnej spolupráci s osobami označenými v prameňoch ako *rhetores* pri príprave procesnej argumentácie. Túto spoluprácu sa na základe skúmaných egyptských prameňov nepodarilo preukázať.

The Role of Nomikoi in the Roman Provinces

The Roman provinces were characterized by the coexistence of Roman law and local legal traditions. Drawing on an analysis of papyri from Roman Egypt, predominantly dating to the second and third centuries CE, and epigraphic sources from Asia Minor, the article examines the various activities of individuals referred to as *nomikoi* and the scope of their legal knowledge. In the sources from Roman Egypt, they appear primarily as legal experts who conveyed knowledge of local legal traditions of both Greek and Egyptian origin to representatives of the Roman administration. Inhabitants of the province also used their

services. The sources also show that some nomikoi possessed knowledge of specific institutions of Roman law. The extent of their legal knowledge and the range of their activities may have varied. The article further examines their role in the preparation, safekeeping and registration of legal documents, as well as their possible cooperation with individuals referred to in the sources as *rhetores* in preparing arguments for court proceedings. Such cooperation could not be established on the basis of the Egyptian sources examined.

Kľúčové slová: *nomikoi*, rímske provincie, právny pluralizmus, rímsky Egypt, papyrusy

Key words: *nomikoi*, Roman provinces, legal pluralism, Roman Egypt, papyri

https://doi.org/10.46282/afi.2026.2.06

Úvod

Odkaz rímskeho práva prekročil hranice antického sveta a dodnes zostáva živý aj v právnych poriadkoch členských štátov Európskej únie.[1] V našom článku sa vraciame k právnemu životu v rímskych provinciách, kde popri rímskom práve zostávali živé aj miestne právne tradície. Zameriavame sa pritom na pôsobenie osôb označovaných ako *nomikoi*, ktoré znalosť týchto tradícií uplatňovali pri poskytovaní právnych rád.Rovnaké označenie sa objavuje aj v prameňoch z Egypta týkajúcich sa vyhotovovania, registrácie a uchovávania listín. Nie je však vždy zrejmé, akú úlohu pri týchto činnostiach vykonávali ani či osoby označované ako *nomikoi* mali rovnaké právne znalosti a postavenie.

Výskyt osôb označených ako *nomikoi* je doložený aj v epigrafických prameňoch z Malej Ázie.

Panczová prekladá pojem *nomikoi* ako právnici.[2] Zo samotného označenia „právnici“ však ešte nevyplýva, aké činnosti tieto osoby

[1] BLAŽO, O., BRTKO, R., NEMEC, M. Roman Law in the Legal Order of the European Union: Embellishment or a Genuine Source of Law? In: KIŠŠOVÁ, S., SLOBODA, I., ŤAŽKÁ, V. (eds.). Bratislava Legal Forum 2024: Unwritten Law of the European Union [online]. Bratislava: Faculty of Law, Comenius University in Bratislava, 2024, s. 75 [cit. 2026-11-04]. ISBN 978-80-7160-730-4. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/BPF/2024/BPF_2024_europan.pdf

[2] PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský Slovník: Od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava: Lingea, 2012, s. 860. ISBN 978-80-8145-021-1.

vykonávali ani aké mali postavenie. To možno bližšie určiť na základe jednotlivých prameňov.

Vďaka kľúčovým štúdiám od prof. Christophera Jonesa[3] a prof. Jakuba Urbanika[4] máme dnes pomerne ucelený pohľad na činnosť osôb označených ako *nomikoi* a ich postavenie. Ich práce slúžia ako východisko pre výber prameňov analyzovaných v tomto článku. Pri jednotlivých prameňoch však vychádzame predovšetkým z textu papyrusov a nápisov samotných. Pri jednotlivých prípadoch skúmame, akú činnosť prameň osobe označenej ako *nomikos* pripisuje a čo z nej možno vyvodiť o jeho znalosti práva a poskytovaných službách.

Cieľom tohto článku preto nie je nanovo rekonštruovať existenciu osôb označených ako *nomikoi*, ale nadviazať na doterajšiu odbornú diskusiu a zamerať sa na otázky ohľadom pôsobenia a funkcie tejto skupiny osôb v provinciách, ktoré zostávajú otvorené. Osobitne sa zameriavame na to, či *nomikoi* pôsobili ako znalci miestnych právnych tradícií, aký bol ich vzťah k rímskej administratíve, či poznali aj rímske právo a akú úlohu zohrávali pri príprave, registrácii a uchovávaní právnych dokumentov. Zároveň skúmame, či mohli spolupracovať s osobami označovanými ako *rhetores* pri príprave argumentácie pre súdne konanie alebo či niektorí z nich spájali právne znalosti s rečníckymi schopnosťami.

Vychádzame pritom z predpokladu, že *nomikoi* v skúmanom období predstavovali skupinu právnych expertov, na ktorých sa rímska administratíva aj obyvatelia provincie obracali pre ich znalosť práva. Túto znalosť mohli uplatňovať pri poskytovaní právnych rád aj pri činnostiach súvisiacich s právnymi dokumentmi, pričom rozsah pôsobenia jednotlivých osôb nemusel byť rovnaký. Predpokladáme tiež, že niektorí *nomikoi* mohli pripravovať argumentáciu pre sporové strany samostatne alebo v spolupráci s *rhetores*.

Ťažisko skúmania tvoria papyrusy z rímskeho Egypta z 2. a 3. storočia n. l. Pri otázke spolupráce osôb označovaných ako *nomikoi* s osobami označovanými ako *rhetores* zohľadňujeme aj dokument zo začiatku 4. storočia n. l. Výklad dopĺňame epigrafickými prameňmi z Malej Ázie. Naše zistenia sú však limitované dostupnými primárnymi

[3] JONES, C. *Juristes romains dans l'Orient grec*. In: *Comptes-rendus des séances de l'année - Académie des inscriptions et belles-lettres* [online]. 2007, vol. 151, no. 3, s. 1331–1359 [cit. 2026-04-15]. Dostupné na: https://www.persee.fr/doc/crai_0065-0536_2007_num_151_3_91361

[4] URBANIK, J. *Nomikoi in (and out of) the Roman Courts in Roman Egypt*. In: *The Journal of Juristic Papyrology* [online]. 2023, vol. LIII, s. 125–191 [cit. 2026-04-15]. ISSN 0075-4277. Dostupné na: https://bibliotekanauki.pl/articles/56239776

prameňmi a preto naše výsledky vzťahujeme ku konkrétnym obdobiam a oblastiam, z ktorých analyzované pramene pochádzajú.

Pri výklade egyptských prameňov používame označenie „miestne právne tradície“ ako súhrnný pojem pre tradície gréckeho a egyptského pôvodu. Tieto právne tradície sa v priebehu dlhého spolunažívania gréckeho a egyptského obyvateľstva navzájom ovplyvňovali. Ako upozorňujú Keenan, Manning a Yiftach-Firanko, proces ich vzájomného pôsobenia pritom nie je vždy ľahké posúdiť.[5] Ťažkosti s jednoznačným určením pôvodu niektorých pravidiel ilustruje aj papyrus *M. Chr. 84 = CPR I 18*, ktorý v článku rozoberáme. Urbanik považuje pokusy priradiť tento prípad ku gréckej alebo egyptskej právnej tradícii za špekulatívne, keďže vychádzajú z našej neistej rekonštrukcie dedičského práva oboch tradícií.[6]

1 *Nomikoi* ako poradcovia rímskej administratívy pri výklade miestnych právnych tradícií

Právne pomery v Egypte boli rozmanité už pred jeho začlenením do Rímskej ríše. Za Ptolemaiovcov mali Alexandria, Naukratis a Ptolemais osobitné postavenie gréckych *poleis* s vlastnými orgánmi, súdmi a mestským právom, pričom podliehali aj kráľovským nariadeniam.[7] Vo zvyšných častiach Egypta, ktoré sa súhrnne označovali ako *chora*, sa popri egyptských právnych tradíciách uplatňovali aj právne tradície gréckeho obyvateľstva.[8] Z gréckeho pôvodu určitého pravidla preto

[5] KEENAN, J. G., MANNING, J. G., YIFTACH-FIRANKO, U. Monuments in juristic papyrology. In: KEENAN, J. G., MANNING, J. G., YIFTACH-FIRANKO, U. (eds.). Law and Legal Practice in Egypt from Alexander to the Arab Conquest: A Selection of Papyrological Sources in Translation, with Introductions and Commentary. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 15. ISBN 978-0-521-87452-6.

[6] URBANIK, J. Nomikoi in (and out of) the Roman Courts in Roman Egypt, ref. 4, s. 147–148, pozn. 41.

[7] ALONSO, J. L., RODRÍGUEZ MARTÍN, J. D., URBANIK, J. *The Administration in Ptolemaic and Roman Egypt*. In: TORALLAS TOVAR, S., NODAR, A., MARTÍN HERNÁNDEZ, R., DE FRUTOS GARCÍA, A. (eds.). *Pharaoh's Reeds: A Papyrus Voyage up the Nile* [online]. Barcelona: European Institute of the Mediterranean, 2016, s. 41–42 [cit. 2026-11-04]. Dostupné na: https://albert.ias.edu/server/api/core/bitstreams/151cae9e-e40b-4360-a6ec-9e34ab175c8a/content

[8] ALONSO, J. L., RODRÍGUEZ MARTÍN, J. D., URBANIK, J. *The Administration in Ptolemaic and Roman Egypt*, ref. 7, s. 41–42; MANNING, J. G. *Law under the Ptolemies*. In: KEENAN, J. G., MANNING, J. G., YIFTACH-FIRANKO, U. (eds.). *Law and Legal Practice in Egypt from Alexander to the Arab Conquest: A Selection of Papyrological Sources in Translation, with Introductions and Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 17–19, najmä s. 18, pozn. 45. ISBN 978-0-521-87452-6.

ešte nemožno vyvodzovať, že išlo o mestské právo konkrétnej *polis* v Egypte. Rozlíšenie medzi *poleis* a *chora* sa používalo aj v rímskom Egypte. Hoci sa postavenie gréckych *poleis* pod rímskou správou zmenilo, ich občania si zachovali osobitné právne postavenie.[9]

Podrobením územia zo strany Rimanov sa formálne dostali všetci obyvatelia provincie pod jurisdikciu miestodržiteľa a ním delegovaných osôb. Nemalo to však za následok uniformné nahrádzanie miestnych právnych tradícií rímskym právom. Práve naopak, v oblasti súkromného práva rímske provinčné autority umožňovali obyvateľom provincie dovolávať sa ich zaužívaných právnych tradícií.[10] O tom svedčia napríklad aj dva edikty prefektov Egypta, rešpektujúce dávnu démotickú manželskú právnu tradíciu.[11]

---

[9] ALONSO, J. L., RODRÍGUEZ MARTÍN, J. D., URBANIK, J. *The Administration in Ptolemaic and Roman Egypt*, ref. 7, s. 45.

[10] DANČIAKOVÁ, V. T. Erosion of Personality Principle Concerning Roman Ius Civile in the Second-Century Province of Arabia. In: DRAGANOV, J., TANEV, K. (eds.). The Legal Principles and Their Role and Significance for the Development of the Law. Volume 1. Sofia: Academic Publishing House UNWE, 2025, s. 153. ISBN 978-619-232-931-0.

[11] ALONSO, J. L. Agraphos gamos: Marriage, Family and Inheritance in Roman Egypt. In: SCHEIBELREITER, P. (ed.). Symposion 2022: Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte (Gmunden, 22.–24. August 2022). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2023, s. 435 – 438. ISBN 978-3-7001-9564-1; P. Oxy. II 237 (186 po Kr., Oxyrhynchos), stĺpec 8, riadky 34–36 (edikt Mettia Rufusa): „παρατιθέτωσαν δὲ καὶ αἱ γυναῖκες τ̣αῖς ὑποστάσεσι τῶν ἀνδρῶν α̣ἷς κατά τινα ἐπιχώριον νόμον κρατεῖται (l. κρατῆται) τὰ ὑπάρ|35χοντα, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τέκνα ταῖς τῶν γονέων οἷς ἡ μὲν χρῆσεις (l. χρῆσις) διὰ δημοσίωντετήρηται χρηματισμῶν, ἡ δὲ κτῆ|36σις μετὰ θάνατον τοῖς τέκνοις κεκράτηται, ἵνα οἱ συναλλάσσοντες μὴ κατ᾽ ἄγ̣γ̣ο̣ιαν ἐνεδρεύονται (l. ἐνεδρεύωνται)“// „Aj manželky, pri ktorých je na základe nejakého miestneho zákona majetok ich manželov zadržaný, ho majú pripojiť na registráciu k majetkovým priznaniam svojich manželov; rovnako aj deti k priznaniam svojich rodičov, ak si títo na základe verejných listín ponechávajú užívanie, ale držba po ich smrti bola viazaná v prospech detí, aby tí, ktorí uzatvárajú dohody týkajúce sa takéhoto majetku, neboli poškodení svojou nevedomosťou.“; P. Oxy. II 237 (186 po Kr., Oxyrhynchos), stĺpec 8, riadky 21–27 (edikt Sulpicia Similisa): „Σέρουιος Σουλπίκιος Σίμιλις ἔπαρ[χος] Αἰγύπτου λέγει· διαζη|22τοῦντί μοι μαθεῖν ἐκ τίνος ὑποθέσεως ἐτελεῖτο τὰς Αἰγυπτιακὰς γυναῖκ̣α̣ς κατὰ ἐνχώριον (l. τὰ ἐγχώρια) νόμιμα κατέχειν τ̣ὰ̣ ὑπάρχο̣ν̣τ̣α̣ τ̣ῶ̣ν̣ |23 ἀνδρῶν διὰ τῶν γαμικῶν συνγραφῶν (l. συγγραφῶν) ἑαυταῖς τε̣ κ̣α̣ὶ τοῖς τέ̣κ̣νοις, πλειστάκις δὲ ἐ̣κ̣ τ̣ο̣ύ̣τ̣ου ἀμφισβητ̣ήσεων γενομένων, |24 ἐπὶ (l. ἐπεὶ) ἐδ̣ύ̣ν̣α̣ντο ἀγνοεῖν ο<ἱ> τοῖς γεγαμηκόσι συναλλ̣ά̣σ̣σ̣οντ̣ε̣ς̣ ε̣ἰ τ̣ο̣ύ̣τ̣ῳ [τ]ῷ̣ δ̣ι̣κ̣α̣ί̣ῳ̣ κ̣α̣τέχε̣τ̣αι τ̣ὰ ὑ̣π̣άρχο[ντ]α̣ α̣ὐ̣τ̣ῶ̣ν̣ ταῖς γυναιξὶ |25 διὰ τ̣ὸ̣ κ̣α̣ὶ ἑτέροις βιβλιοφυλακίοις τὰς συνγραφὰς (l. συγγραφάς) καταχωρίζεσθαι, [κ]ε̣κ̣ελευ̣κ̣έ̣ναι Μέ̣[τ]τιον Ῥ̣ο̣ῦφον τὸ̣[ν] γενόμενον ἐ̣π̣ι̣.. ν̣ |26 ἔπαρχον τὰ ἀντίγραφα τῶν συνγραφῶν (l. συγγραφῶν) ταῖς τῶν ἀνδρῶν ὑ̣π̣ο̣σ̣τ̣άσε̣σ̣ι̣ π̣α̣ρ̣α̣τ̣ίθ̣ε̣σ̣θ̣αι καὶ τοῦτο διατά[γ]ματι π̣ρ̣ο̣σ̣τ̣ε̣τ̣α̣χ̣έ̣ν̣α̣ι̣ ο̣ὗ̣ κ̣α̣ὶ |27 ἀντίγραφον ὑπέταξα, φανερὸν ποιῶν κατακολουθεῖν τ̣ο̣ῖ̣ς̣ ὑπὸ Μεττίου Ῥούφου̣. θ̣ε̣ισι [.] vac. (ἔτους) κ̣γ, Ἀθὺρ ι̣β.“ // „Servius Sulpicius Similis, prefekt Egypta, vyhlasuje: „Keď som sa chcel dozvedieť, na základe čoho bolo ustanovené, že egyptské manželky majú podľa miestneho zákona právo držať majetok svojich manželov prostredníctvom písomných manželských zmlúv, a to tak pre seba, ako aj

Yiftach-Firanko pritom upozorňuje, že pravidlá označované ako „zákony Egypťanov" zahŕňali ustanovenia gréckeho aj egyptského pôvodu a v konaní ich vykladali *nomikoi*.[12] Ich činnosť preto treba skúmať aj v súvislosti s potrebou sprostredkovávať a vykladať miestne právne tradície predstaviteľom rímskej správy. Pri niektorých stanoviskách sa tak venujeme aj konkrétnym právnym otázkam, ku ktorým sa *nomikoi* vyjadrovali.

Centrom tohto článku ale nie je vplyv rímskeho práva na miestne právne tradície, ani prípady aplikácie provinčných právnych tradícií rímskou administratívou. Týchto tém sa však budeme dotýkať pri analýze konkrétnych primárnych prameňov, v ktorých je zachytené pôsobenie osôb označených ako *nomikoi* v rímskych provinciách. Práve táto normatívna rozmanitosť rímskych provincií nás prirodzene vedie k otázke – znalosťou akého práva *nomikoi* oplývali?

Hneď na začiatok možno uviesť prípady, kedy sa rímski predstavitelia v provincii radia s osobou označenou ako *nomikos* pred rozhodnutím sporu. Dva razy je konzultovaný *nomikos* zvaný Artemidoros. Radí sa s ním Sulpicius Similis, prefekt Egypta.[13] Urbanik zdôrazňuje, že raz

pre svoje deti, keďže z toho často vznikali spory, pretože osoby, ktoré uzatvárajú zmluvy s manželmi, nemuseli vedieť, či je ich majetok na základe takéhoto práva zaťažený v prospech manželiek, keďže písomné manželské zmluvy boli registrované v iných registroch, Mettius Rufus, bývalý prefekt, nariadil, aby sa k majetkovým priznaniam manželov pripájali kópie písomných zmlúv, a ustanovil to ediktom, ktorého kópiu som pripojil, aby bolo zrejmé, že sa riadim tým, čo Mettius Rufus nariadil. 23. rok, 12. Hathyr." – autorský preklad z angličtiny podľa prekladu J. L. Alonsa.

[12] YIFTACH-FIRANKO, U. Law in the Roman period. In: KEENAN, J. G., MANNING, J. G., YIFTACH-FIRANKO, U. (eds.). Law and Legal Practice in Egypt from Alexander to the Arab Conquest: A Selection of Papyrological Sources in Translation, with Introductions and Commentary. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 22. ISBN 978-0-521-87452-6.

[13] P. Oxy. XLII 3015, 117 n. l. Oxyrhynchus, Egypt: „(ἔτους) ιβ θεοῦ Τραϊανοῦ Παχὼν ιγ. Ἄρειος καὶ Σαραπίων, ἀμφότεροι Πτολεμαίου, πρὸς Ἀθηνόδωρον καὶ Ἀπολλώνιον·ἐκ τῶν ῥηθέντων· Σουλπίκιος Σίμιλις πυθόμενος Ἀρτεμιδώρο τοῦ ἐξηγουμένου τοὺς νόμους περὶ τοῦ πράγματος καὶ συνλαλήσας τοῖς συμβούλοις ἔφη· Αἰγύπτιος εἶχεν ἐξουσίαν καθὼς βούλεται διαθέσθαι.
(ἔτους) […] θεοῦ Τραϊανοῦ Τυβὶ κ. ἐπὶ τῶν κατὰ Τρύφωνα πρὸς Διδ[…] μεθ᾽ ἕτερα· Σουλπίκιος Σίμιλις συνλαλήσας τοῖς συμβούλοις καὶ ἀνακοινωσάμενος Ἀρτεμιδώρῳ νομικῷ ἔφη· λέγεται […]· οὔτε ἡ γυνὴ ἐφ᾽ ᾗ καινότερόν τι συνεφώνησεν ὁ πατὴρ τοῦ γαμοῦντος οὔτε οἱ υἱοὶ αὐτῆς περίεισι, οἷς ἐδύνατο κατέχεσθαι τὰ κατὰ τὴν συμφωνίαν, ἄκυρόν ἐστιν ἤδη τοῦτο τὸ γράμμα ὁ δὲ νόμος ὡς λέγεται δίδωσιν ἐξουσίαν τῷ τὸ πανπράσιον οἰκονομήσαντι καὶ κατασχόντι τοῖς τέκνοις τὰ ἴδια ἐκλέξασθαι ἐξ αὐτῶν ἕνα καὶ κληρονόμον ποιῆσαι· οὐκοῦν παραπεσούσης τῆς δευτέρας ἀσφαλείας εἰς τὴν προτέραν ἀνέκαμψεν τὸ δίκαιον· ἐξῆν αὐτῷ ὡς ἐβούλετο διαθέσθαι, κληρονόμους καταλιπόντι τοὺς παῖδας αὐτοῦ, ἐφ᾽ οἷς ἐποιήσατο τὸ πανπράσιον."//„Rok 12 božského Trajána, 13. Pachon. Arius a Sarapion, obaja synovia Ptolemaia, proti Athenodorovi a Apolloniovi. Z prednesov: Sulpicius Similis, po tom, čo sa

je Artemidoros označený ako *nomikos*, v druhom prípade ako „vykladač zákonov“//*„τοῦ ἐξηγουμένου τοὺς νόμους*“.[14] Zaujímavé je, že sa Sulpicius Similis ohľadom prípadu najprv pýta Artemidora a až následne svojich „poradcov“. Podľa Urbanika to naznačuje, že *consilium* Artemidora v tomto prípade nezahŕňalo.[15]

V papyrusoch z Egypta sa podľa všetkého nestretávame s prípadom, v ktorom by *consilium* zahŕňalo aj osobu označenú ako *nomikos*. V prípade, ktorý rozhodoval Blaesius Marianus, *praefectus cohortis*, ktorý bol poverený rozhodnutím sporu prefektom Hateriom Nepotom, sa Blaesius opäť radí s Claudiom Artemidorom, *nomikos*.[16] Niektorí autori uvádzajú, že by mohlo ísť o toho istého Artemidora, s ktorým sa radí Sulpicius Similis.[17]

Kantor poukazuje na použitie rovnakého slovesa „*συνλαλήσας*“[18] vo vzťahu poradenia sa s osobou označenou ako *nomikos* ako aj v prípade radenia sa s poradcami v *P. Oxy. XLII 3015*, čo by podľa neho mohlo naznačovať, že pri rozhodovaní Blaesia Mariana pôsobilo *consilium*, ktorého súčasťou bol aj Claudius Artemidoros. Odôvodňuje to tým, že prefektovo *consilium* mohlo vyžadovať vyššie spoločenské postavenie, než aké mal Claudius Artemidoros, zatiaľ čo *consilium* delegovaného

ohľadom prípadu opýtal Artemidora, vykladača zákonov, a po tom, čo hovoril so svojimi poradcami, povedal:
„Ako Egypťan mal právo urobiť svoj závet za akýchkoľvek podmienok, ktoré si želal.“ „... ani manželka, ohľadom ktorej otec ženícha uzavrel novšiu dohodu, ani jej synovia nežijú; osoby, na ktorých mohol byť podľa dohody majetok viazaný, teda nežijú — táto listina je teraz neplatná. Zákon, ako mi bolo povedané, dáva mužovi, ktorý dojednal ‚všeobecný predaj‘, aj keď zaťažil svoj majetok v prospech detí, moc vybrať jedného z nich a urobiť ho svojím dedičom. Nie je tomu teda tak, že so zánikom druhého zabezpečenia sa právo vracia k prvému. Bolo mu dovolené urobiť závet za akýchkoľvek podmienok, ktoré si želal, za predpokladu, že ako dedičov ustanovil tie svoje deti, v mene ktorých urobil‚všeobecný predaj‘.“ – autorský preklad z angličtiny z PARSONS, P. J. (ed.). The Oxyrhynchus Papyri. Vol. XLII. Graeco-Roman Memoirs, No. 58. London: Egypt Exploration Society for the British Academy, 1974, s. 55–56.

[14] URBANIK, J. Nomikoi in (and out of) the Roman Courts in Roman Egypt, ref. 4, s. 146.

[15] Tamtiež, s. 146.

[16] *M. Chr. 84 = CPR I 18* (Arsinoite nome, Fayyum, 124 n. l.).

[17] KANTOR, G. Qui in consilio estis: The Governor and His Advisers in the Early Empire. In: Istoricheskij Vestnik. 2017, vol. 19, s. 73. ISSN 2306-4978; URBANIK, J. Nomikoi in (and out of) the Roman Courts in Roman Egypt, ref. 4, s. 147.

[18] „po porozprávaní sa“ - laleo – PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník: od Homéra po kresťanských autorov*. ref. 2, s. 760, s. 1142, s. 1166. Na použitie tohto slovesa v kontexte *consilium* miestodržiteľa poukazuje aj WEAVER, P. *Consilium praesidis: Advising Governors*. In: MCKECHNIE, P. (ed.). *Thinking Like a Lawyer: Essays on Legal History and General History for John Crook on his Eightieth Birthday*. Leiden; Boston; Köln: Brill, 2002, s. 52. ISBN 90-04-12474-8.

sudcu mohlo byť prístupné aj osobe s jeho postavením.[19] Ide o zaujímavú hypotézu, no z prameňa podľa nás nemožno bezpečne určiť, či vôbec pri rozhodovaní Blaesia Mariana pôsobilo *consilium*. Tiež by podľa nás bolo prekvapujúce, keby prameň takto zvýrazňoval iba jednu osobu spomedzi tých, ktoré tvorili *consilium*. Podľa nás najpravdepodobnejšie v tomto prípade sudca konzultoval vec len s osobou označenou ako *nomikos*.

Pozoruhodné je, že ak skutočne ide o toho istého Artemidora vo všetkých troch prípadoch, tak tento *nomikos* radil rímskej administratíve aj po tom, čo došlo k zmene prefekta, keď Sulpicia Similisa vymenil na tomto poste Haterius Nepos. Toto by podľa nás mohlo naznačovať dlhodobú spoluprácu niektorých osôb označených ako *nomikoi* s rímskou administratívou.

Podobne sa aj Ulpius Dioscourides objavuje až v piatich papyrusoch z Egypta.[20] Artemidoros vystupuje v papyrusoch aktívne, keď s ním predstavitelia administratívy konzultujú prípad. S Ulpiom Dioscouridom sa stretávame skôr sprostredkovane cez jeho právne stanoviská, ktoré sú buď dané na žiadosť osôb, ktoré rozhodujú spor alebo citované v podobných prípadoch. Z papyrusu *P. Fouad I 25*, Tebtynis – Egypt, po roku 138 n. l. sa dozvedáme, že Ulpius Dioscourides poskytol právne stanovisko v predchádzajúcom prípade jednému z úradníkov označovaných ako *strategoi*.[21] V ďalšom papyruse *PSI V 450*, Oxyrhynchus – Egypt, 130 n. l.?, je Ulpius Dioscourides v roli poradcu. Právne stanovisko od neho žiada Aelius Horeion, označený ako bývalý *strategos*, podľa Urbanikovej interpretácie poverený sudca pre rozhodnutie tohto prípadu.[22] V papyruse *P. Oxy. II 237*, Oxyrhynchus – Egypt, 186 n. l. sa opäť stretávame s Ulpiom Dioscouridom. Ide o staršie stanovisko, ktoré prikladá Dionýza k svojej žalobe. Stanovisko bolo podané v staršom spore, na žiadosť Salvistia Africana, ktorý bol poverený rozhodnutím.[23]

Z týchto papyrusov možno usudzovať, že *nomikoi* neboli iba poradcami najvyššieho predstaviteľa provincie, ale aj nižších úradníkov či delegovaných sudcov. To by mohlo nasvedčovať tomu, že *consilium* prefekta nebolo nevyhnutne zborom, v ktorom *nomikoi* pôsobili ako

[19] KANTOR, G. *Qui in consilio estis*, ref. 17, s. 73.

[20] URBANIK, J. Nomikoi in (and out of) the Roman Courts in Roman Egypt, ref. 4, s. 148.

[21] „τὴ[ν] ἐπὶ Ν̣[ουμισι]ανοῦ κρίσιν καὶ τὴν γραφεῖσαν ὑπ᾽ αὐτ[οῦ] πρὸ[ς τὸν Διοσκο]υρίδην τὸν νομικὸν ἐπιστολὴν …“

[22] URBANIK, J. Nomikoi in (and out of) the Roman Courts in Roman Egypt, ref. 4, s. 150.

[23] „Οὔλπιος Δ[ι]οσ[κ]ο̣υ̣[ρίδης] τῶν ἠγορανομηκό|3 των νομικὸς Σαλουιστ[ίῳ Ἀφ]ρικανῷ ἐπάρχῳ στόλου καὶ [ἐπὶ τῶ]ν κεκριμένων τῷ τειμιω[τά]τῳ χαίρειν.“

stáli členovia. S rímskou administratívou mohli namiesto toho spolupracovať flexibilne ako právni experti, ktorých úradníci oslovovali podľa potreby a povahy konania. Pri niektorých z nich možno uvažovať aj o dlhodobej spolupráci.

Všetky tieto prípady však majú spoločnú jednu vec, a tou je, že predstavitelia rímskej administratívy konzultujú s osobou označenou ako *nomikos* (či už osobne alebo prostredníctvom žiadosti o právne stanovisko) miestne právne tradície, aby ich mohli zohľadniť pri rozhodovaní sporu.

Jadrom skúmaných sporov boli otázky testamentárnej slobody podľa „egyptského" práva, účinky *panprasion* a s ním súvisiaceho *katoche*, dôsledky *agraphos gamos* pre testamentárnu slobodu či účinky *ekdosis* na otcovskú moc. Tieto príklady zároveň ukazujú rozdielny pôvod uplatňovaných pravidiel. *Ekdosis* bola inštitútom gréckeho pôvodu, známym už v aténskom práve.[24] Z gréckeho pôvodu *ekdosis* ale nemožno vyvodzovať, že sa v danom prípade uplatňovalo mestské právo konkrétnej polis. *Panprasion* a *katoche* nadväzovali na démotickú manželskú prax. Podľa Alonsovej hypotézy s vývojom tejto praxe súviseli aj právne účinky *agraphos gamos*.[25] Ako už bolo uvedené vyššie, samotné označenie pravidiel za „egyptské" preto nepostačuje na záver o ich výlučne egyptskom pôvode, rovnako ako grécky pôvod inštitútu nepreukazuje uplatnenie mestského práva konkrétnej polis. Možno preto povedať, že v týchto prípadoch boli *nomikoi* znalí miestneho práva, ktoré zahŕňalo pravidlá gréckeho aj egyptského pôvodu, a poskytovali predstaviteľom rímskej administratívy ich odborný výklad.

To, že sa na nich predstavitelia rímskej administratívy obracali aj napriek tomu, že prípad konzultovalo aj *consilium*, možno podľa nás vysvetliť tým, že, ako uvádza Kantor, *consilium* miestodržiteľa pozostávalo z rôznych osôb, často z príslušníkov miestnej vyššej vrstvy, ktoré však nemuseli byť odborníkmi na právo. Preto mohlo byť nevyhnutné, aby sa na konzultácii podieľali aj *nomikoi*.

Nemožno však tvrdiť, že *consilium* miestodržiteľa nikdy nemalo medzi svojimi členmi osoby označované ako *nomikoi*. Podľa Kantora

[24] K ekdosis v aténskom práve pozri HARRISON, A. R. W. *The Law of Athens. Vol. 1: The Family and Property*. Oxford: Clarendon Press, 1968, s. 2. ISBN 0-19-825172-6. K jej gréckemu pôvodu a odlišnostiam v egyptskom prostredí pozri YIFTACH-FIRANKO, U. *Judaean Desert Marriage Documents and Ekdosis in the Greek Law of the Roman Period*. In: KATZOFF, R., SCHAPS, D. (eds.). *Law in the Documents of the Judaean Desert*. Leiden; Boston: Brill, 2005, s. 67–69. ISBN 90-04-11357-6.

[25] ALONSO, J. L. Agraphos gamos: Marriage, Family and Inheritance in Roman Egypt, ref. 11, s. 442–444.

epitaf istého Cleombrota z Amasie nasvedčuje tomu, že *consilium* miestodržiteľa Bitýnie malo medzi svojimi členmi aj Cleombrota, ktorý zomrel krátko po tom, čo sa stal jeho členom (3. storočie n. l.).[26]

Ďalším zaujímavým epigrafickým prameňom v tejto súvislosti je *CIL VIII 1640*[27] z obdobia Severovcov, epitaf P. Pinnia Justa, *nomikos*, ktorý bol „*synkathedros*", teda doslova „prísediaci" miestodržiteľa Ulpia Arabiana.[28] Nemožno podľa nás toto vymedzenie automaticky považovať za dôkaz toho, že *consilium* miestodržiteľa malo Pinnia Justa medzi svojimi členmi. Myslíme si, že epitaf možno interpretovať tak, že Pinnius Justus pôsobil ako právny expert poskytujúci miestodržiteľovi rady. Z toho však nie je nevyhnutné vyvodzovať, že *consilium* miestodržiteľa malo Pinnia Justa medzi svojimi členmi; podobnú situáciu možno pozorovať aj v papyrusoch z Egypta.[29]

S prísediacimi sa stretávame aj v Digestách, ako s osobami znalými práva.[30] Práve títo *adsessores* mohli patriť medzi osoby tvoriace miestodržiteľovo *consilium*.[31]

Sme však opatrní pri závere, že *consilium* miestodržiteľa malo Pinnia Justa medzi svojimi členmi. Dôvodom sú papyrusy z Egypta, ktoré naznačujú, že *nomikoi* a *consilium* pôsobili oddelene, ako aj skutočnosť, že nikde nie je výslovne uvedené, že *consilium* malo Pinnia Justa medzi svojimi členmi. Pre úplnosť treba uviesť, že tento epitaf pochádza zo Sicca Veneria v provincii Africa Proconsularis, hoci sám *nomikos* pochádzal z Malej Ázie. Napriek tomu ide podľa nás o cenný prameň poukazujúci na rôzne podoby, v akých mohli *nomikoi* pôsobiť v rímskych provinciách.

---

[26] KANTOR, G. *Qui in consilio estis*, ref. 17, s. 72.

[27] Π. Πίννιον Ἰοῦστον, βουλευτὴν Ἀμαστριανόν, νομικὸν, συνκάθεδρον Π. Οὐλπίου Ἀραβιανοῦ ἀνθυπάτου Ἀφρικῆς, ζήσαντα ἔτη λζ', Νεικήφορος ὁ θρεπτός. // P. Pinniovi Justovi, členovi rady z Amastridy, právnikovi (nomikos), prísediacemu/poradcovi P. Ulpia Arabiana, prokonzula Afriky, ktorý žil 37 rokov, [toto venoval] Nikéforos, jeho odchovanec.

[28] DOLGANOV, A. *Nutricula causidicorum: Legal Practitioners in Roman North Africa.* In: CZAJKOWSKI, K., ECKHARDT, B. (eds.). *Law in the Roman Provinces*. Oxford: Oxford University Press, 2020, s. 365. ISBN 978-0-19-884408-2.

[29] Pri tomto porovnaní je však nevyhnutné zohľadniť časový odstup medzi papyrologickými dokumentami z Egypta a týmto epitafom, ako aj odlišnosti jednotlivých provincií.

[30] D. 1.22.1: „Omne officium adsessoris, quo iuris studiosi partibus suis funguntur, in his fere causis constat: in cognitionibus postulationibus libellis edictis decretis epistulis."// „Každá povinnosť prísediaceho (právneho poradcu magistráta alebo sudcu), v rámci ktorej osoby znalé práva uplatňujú svoje schopnosti, spočíva väčšinou v nasledujúcich predmetoch – vedenie konaní (cognitionibus), vybavovanie žiadostí o udelenie prostriedkov právnej nápravy (postulationibus), vybavovanie žiadostí (libellis), príprava ediktov (edictis), súdnych rozhodnutí (decretis) a úradných listov (epistulis)."
Za slovenský preklad tohto fragmentu ďakujem recenzentovi článku.

[31] WEAVER, P. Consilium praesidis: Advising Governors, ref. 18, s. 49.

Ďalším dôkazom toho, že *nomikoi* poznali miestne právo a o využívaní ich expertízy aj sporovými stranami je veľmi známy papyrus *P. Oxy. II 237*, nazývaný Žaloba Dionýzy, z roku 186 n. l., Oxyrhynchus – Egypt. Nebudeme rozoberať detaily tohto veľmi zaujímavého prípadu. Dôležité pre nás je, že Dionýza na podporu svojich tvrdení prikladá k žalobe množstvo príloh. Jednou z nich je aj staršie stanovisko už spomínaného Ulpia Dioscourida, ktorý je označený ako *nomikos*. V stanovisku sa Ulpius Dioscourides vyjadruje k účinkom *ekdosis* a *agraphos gamos*, čo boli právne kategórie objavujúce sa práve v miestnych právnych tradíciách.

Hoci sme v tomto článku neuviedli všetky dokumenty svedčiace o tom, že *nomikoi* boli experti na miestne právne tradície[32], je podľa nás zrejmé, že boli cennými odborníkmi na miestne právne tradície, s ktorými sa radila rímska administratíva a podľa Dionýzinej žaloby ich expertízu využívali aj sporové strany.

Prirodzene sa možno pýtať, či *nomikoi* poznali aj rímske právo. Existujú dokumenty z rímskeho Egypta nasvedčujúce kladnej odpovedi. Jedným z nich je *SB VI 9298*, Oxyrhynchus – Egypt, 249 n. l., kde Aurelius Aigyptos, označený ako *nomikos Rhomaikos*, vyhotovil a preložil do gréčtiny žiadosť o *bonorum possessio unde legitimi*. Podobným, ale starším dokumentom je *BGU I 326 = M. Chr.316*, Karanis – Egypt z roku 194 n. l., kde Gaius Lucius Gemminianius, označený ako *nomikos Rhomaikos*, preložil závet istého Gaia Longina Kastora. Urbanik uvádza aj ďalšie dokumenty, ktorých vyhotovenie pravdepodobne vyžadovalo, aby *nomikoi* poznali rímske právo.[33] V tejto súvislosti je vhodné spomenúť aj epitaf nájdený neďaleko Ríma, venovaný osobe zvanej T. Oclatius Athenagoras, pôvodom z Bitýnie, na ktorý upozorňuje Jones. Síce nenesie grécke slovo *nomikos*, ale latinské *iuris studiosus*, podľa Jonesa to môže byť dôkazom, že obyvatelia provincie odchádzali do Ríma študovať rímske právo.[34]

Dvojjazyčná náhrobná stéla A. Servilia Maxima z Apameie v Bitýnii, na ktorej je v gréčtine označený za *nomikos* a v latinčine za *iuris prudens*[35], by mohla naznačovať, že jeho právna expertíza bola vyjadrená aj rímskoprávnou terminológiou, nemožno z toho však podľa nás jednoznačne vyvodzovať, že išlo o odborníka na rímske právo.

---

[32] Bližšie pozri – URBANIK, J. Nomikoi in (and out of) the Roman Courts in Roman Egypt, ref. 4; JONES, C. Juristes romains dans l'Orient grec, ref. 3.

[33] URBANIK, J. Nomikoi in (and out of) the Roman Courts in Roman Egypt, ref. 4, s. 166–169.

[34] JONES, C. Juristes romains dans l'Orient grec, ref. 3, s. 1333.

[35] Tamtiež, s. 1350.

Na základe primárnych prameňov teda nemožno vylúčiť, že niektoré osoby vystupujúce pod označením *nomikoi* disponovali znalosťou rímskeho práva. Skôr sa prikláňame k záveru, že nejaká časť *nomikoi* rozumela rímskoprávnym inštitútom, ako naznačuje spomínaná žiadosť o priznanie *bonorum possessio unde legitimi*, čo mal evokovať aj dodatok „Rhomaikos", ako zdôrazňuje aj Urbanik.[36]

2 Úloha *nomikoi* pri príprave procesnej argumentácie a právnych dokumentov

Doteraz sme predstavili niekoľko dokumentov, v ktorých *nomikoi* vykonávali určitý okruh činností, najmä pôsobili v rámci konania ako poradcovia osôb rozhodujúcich spor. Otázkou však zostáva, či by mohli *nomikoi* pôsobiť ako zástupcovia strán v konaní. V zápisniciach z konaní sa totiž stretávame s osobami, označenými ako *rhetores*, ktoré konajú v mene sporových strán.

Dionýza prikladá k svojej žalobe (už spomínaný papyrus *P. Oxy. II 237*) na podporu svojich tvrdení mnoho príloh, medzi nimi aj rozhodnutia, ktoré sú v podobe zápisníc z konaní pred predstaviteľmi provincie. Práve v týchto zápisniciach je opísaný priebeh konania, v ktorom osoby označené ako *rhetores* vystupujú a konajú v mene sporových strán[37]:

Prvý z precedensov uvádzaných Dionýzou:

„ ... Ἀντωνίου |21 τοῦ Ἀπολλωνίου προσελθόντος λέγοντός τε διὰ ***Ἰσιδώρου νεωτέρου ῥήτορος*** *Σεμπρώνιον πενθερὸν ἑαυτο[ῦ] ἐκ μη[τ]ρὸς ἀφορ|22μῆς εἰς διαμάχην ἐλθ[όν]τα ἄκουσαν τὴν θυγατέρα ἀπεσπακέναι, ..."//"Antonios, syn Apolónia, sa dostavil (na súd) a prostredníctvom Isidora mladšieho, právneho zástupcu, uviedol, že Sempronius, jeho svokor, sa na podnet matky dostal s ním do sporu a odviedol dcéru proti jej vôli."*

„ ... ***Δίδυμος ῥήτωρ*** *ἀπεκρεί|26νατο μὴ χωρὶς λόγου τὸν Σεμπρώνιον Ἀντων[ί]ου κεκεινῆσθαι· τοῦ γὰρ προσενεγκαμένου θυγατρομειξίας ἐγκαλεῖν, μὴ ἐνεγκαν|27τος τὴν ὕβριν τῇ κατὰ τοὺς*

[36] URBANIK, J. Nomikoi in (and out of) the Roman Courts in Roman Egypt, ref. 4, s. 168.

[37] Všetky nižšie uvedené slovenské preklady tohto papyrusu vyhotovila autorka na základe anglického prekladu uvedeného v: OPUS 14 TEAM. *P. Dionysia. The Petition of Dionysia, Daughter of Chairemon: A Witness of Legal Plurality in Roman Egypt. P. Oxy. II 237 (after 27 June 186 CE)* [online]. Text rekonštruoval BALAMOSHEV, C.; preklad vypracovali ALONSO, J. L., BALAMOSHEV, C., URBANIK, J. 20 s. [cit. 2026-05-22]. Dostupné na: https://www.dionysia.wpia.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2024/02/The-Petition-of-Dionysia.pdf

νόμους συνκεχωρημένῃ ἐξουσίᾳ κεχρῆσθαι, ᾐτιᾶσθαι δ' αὐτὸν καὶ περὶ [.....]πε̣ς ἐ[νκ]λημάτων. ...“// „ ... Didymos, právny zástupca, odpovedal, že Sempronius nekonal proti Antoniovi bezdôvodne, pretože Antonios ho obvinil z incestu s dcérou, Sempronius, keďže nezniesol túto urážku, využil moc, ktorú mu zákony priznávali a sám ho obvinil. ...“.

Druhý z precedensov uvádzaných Dionýzou:

*„ ... **Ἰσίδωρος ῥήτωρ** ὑπὲρ Φλαυήσιος εἶπεν, “τὸν οὖν αἰτιώμενον |32 ἀποσπάσαι βουλόμενον τ[ὴ]ν θυγατέρα αὐτοῦ συνοικοῦσαν τῷ ἀντιδίκῳ δεδικάσθαι ὑπογύως πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ἐ[πι]στρατήγου |33 καὶ ὑπερτεθεῖσθαι τὴν δίκην ὑμεῖν ἵνα ἀναγνωσθῇ ὁ τῶν Αἰγυπτίω[ν νό]μος. ... “// „ ... Isidoros, právny zástupca Flavésia, uviedol, že žalobca chcel odviesť svoju dcéru, ktorá žila s protistranou a že nedávno proti nemu začal konanie pred epistratégom, vec ste následne odročili, aby bol prečítaný zákon Egypťanov. ...“.*

*„ ... **Σευήρου καὶ Ἡλιοδώρου ῥητόρων** ἀποκρειναμένων |34 Τειτιανὸν τὸν ἡγεμονεύσαντα ὁμοίας ὑποθέσεως ἀκούσαντα [ἐξ] Αἰγυπτιακῶν προσώπων μὴ ἠκολουθηκέναι τῇ τοῦ νό|35μου ἀπανθρωπίᾳ ἀλλὰ τ[ῇ] ἐπι[νοί]ᾳ τῆς παιδός, εἰ βούλεται παρὰ τ[ῷ ἀνδρὶ] μένειν. ...“// „ ... Severus a Heliodorus, právni zástupcovia, odpovedali, že Titianus, ktorý bol prefektom, po vypočutí podobného prípadu nenasledoval neľudskosť zákona, ale vôľu dievčaťa, či chce zostať s manželom. ...“.*

Epistratégos Paconius Felix následne povie, aby bol prečítaný zákon Egypťanov, ktorého obsah na naše veľké nešťastie nie je v zápisnici konania zaznamenaný. Potom vyzve k prečítaniu zápisnice z konania pred prefektom Titianom. Zápisnicu číta právny zástupca Severus a jej obsah tiež nie je zaznamenaný. To, že sa Titianus rozhodol ignorovať údajne „egyptský“ zákon, je zrejmé z dôvetku Paconia Felixa, ktorý hovorí: *„καθὼς ὁ κράτιστος Τ[ειτ]ιανὸ[ς] ἔκρε̣ινεν, πεύσονται τῆς γυναικός·“// „Ako rozhodol najjasnejší Titianus, majú sa opýtať ženy.“*

Ako sme uviedli vyššie, Dionýza k svojej žalobe prikladá okrem precedensov na podporu svojich tvrdení aj staršie stanovisko Ulpia Dioscourida, ktorý je explicitne označený ako *nomikos*. Ide teda o zjavné odlíšenie osôb, ktoré vystupujú v konaní ako zástupcovia sporových strán, od právnych expertov, ktorí poskytujú rady predstaviteľom administratívy alebo obyvateľom provincie. Použitie stanoviska Ulpia Dioscourida v Dionýzinej žalobe však neobjasňuje, kto jej žalobu zostavil, vybral pripojené dokumenty a usporiadal argumentáciu. Pri posudzovaní možnej účasti osôb označených ako *nomikoi* preto treba zohľadniť aj to, ako sporové strany získavali listiny a pomoc pri príprave podaní.

Používanie záznamov z predchádzajúcich konaní na vytvorenie argumentácie v žalobách bolo v druhom storočí v rímskom Egypte pomerne rozšírené.[38] Sporové strany mohli tieto záznamy z predchádzajúcich konaní a iné relevantné verejné listiny získavať prostredníctvom registračnej a archívnej infraštruktúry, ktorá nadväzovala na staršiu evidenčnú prax zavedenú za obdobia Ptolemaiovcov, ktorá bola Rimanmi vo veľkej miere reorganizovaná.[39] Tieto záznamy z konaní boli súčasťou oficiálnych *commentarii* magistráta, ktoré slúžili na detailné zdokumentovanie jeho činnosti.[40] *Commentarii* boli uložené vo verejných archívoch a osoby, ktoré si chystali argumentáciu pre svoj spor, mohli požiadať, aby im bola vyhotovená kópia pre nich relevantných častí.[41] Kelly ako príklad tejto praxe uvádza papyrus *P. Oxy. XIV 1654*, cca 150 n. l., Oxyrhynchus – Egypt:

„λόγος δαπάνης.
γ Μεσορή,
νομογρά(φοις) γράψαι ὑπομνηματισμ(οὺς) β (ὀβολοὶ) ις,
χάρτου εἰς αὐτοὺς (τετρώβολον).
5 δ, ἑτέρου χάρτου ἀγορασθέντος
εἰς συνκοπὴν (δραχμαὶ) δ,
αἱρέτῃ ἡγεμονικῆς βιβλιοθήκ(ης) (ὀβ.) ι.
ε, νομογρά(φοις) [ἀγο]ρᾶς μαλλοῖς λεγομένοις ζητῆσαι
ὑπομν[η]μ[α]τισμ(οὺς) β τοῦ ἀρχιδικαστοῦ (τετρώβ.).
10 ς, νομογρά(φου) ἑνὸς τῷ .[. . .]ῳ ὑπὲρ ὑπομν[η]μ(ατισμῶν) [
Μουνατίου Φήλικος —

[38] BRYEN, A. Z. Tradition, Precedent, and Power in Roman Egypt. In: PROCHÁZKA, S., REINFANDT, L., TOST, S. (eds.). Official Epistolography and the Language(s) of Power: Proceedings of the First International Conference of the Research Network Imperium & Officium, Comparative Studies in Ancient Bureaucracy and Officialdom, University of Vienna, 10–12 November 2010. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2015, s. 202. ISBN 978-3-7001-7705-0.

[39] KRUSE, T. Archives and Registration in Roman Egypt. In: KEENAN, J. G., MANNING, J. G., YIFTACH-FIRANKO, U. (eds.). Law and Legal Practice in Egypt from Alexander to the Arab Conquest: A Selection of Papyrological Sources in Translation, with Introductions and Commentary. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 62–63. ISBN 978-0-521-87452-6.

[40] KELLY, B. *Petitions, Litigation, and Social Control in Roman Egypt*. Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 175. ISBN 978-0-19-959961-5; PALME, B. *Roman Litigation: Reports of Court Proceedings*. In: KEENAN, J. G., MANNING, J. G., YIFTACH-FIRANKO, U. (eds.). *Law and Legal Practice in Egypt from Alexander to the Arab Conquest: A Selection of Papyrological Sources in Translation, with Introductions and Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 485. ISBN 978-0-521-87452-6.

[41] KELLY, B. Petitions, Litigation, and Social Control in Roman Egypt, ref. 40, s. 40; COLES, R. A. Reports of Proceedings in Papyri. Bruxelles: Fondation Égyptologique Reine Élisabeth, 1966, s. 16 – 17; PALME, B. Roman Litigation: Reports of Court Proceedings, ref. 40, s. 486.

εἰς δὲ ἔγλημψιν —
Ἀλεξάνδρῳ πολ—„//
„Účet výdavkov.

3. Mesore: notárom ***(νομογρά(φοις))*** *za odpísanie 2 zápisníc* ***(ὑπομνηματισμ(οὺς))*** *— 16 obolov; papyrus na ne — 4 oboly.*

4. deň: za ďalší papyrus kúpený na rozstrihanie/rozrezanie — 4 drachmy; vyhľadávačovi (?) prefektovej knižnice ***(αἱρέτῃ ἡγεμονικῆς βιβλιοθήκ(ης))*** *— 10 obolov.*

5. deň: notárom z agory, nazývaným ..., za vyhľadanie 2 zápisníc archidikasta ***(τοῦ ἀρχιδικαστοῦ)***[42] *— 4 oboly.*

6. deň: jednému notárovi ... za zápisnice Munatia Felixa ... a za výpis/výťah ...“[43]

Kelly uvádza, že vo všeobecnosti pravdepodobne väčšinu žalôb v Egypte formálne spisovali profesionálni pisári.[44] Toto podporuje výpočtom žalôb, ktoré sa našli v archívoch (*grapheia*).[45] K možnosti, že by na spisovaní žalôb participovali právni zástupcovia, sa stavia skôr skepticky, aj keď ju nevylučuje.[46] Tieto závery podľa nás korešpondujú s bežnou realitou spisovania žalôb v provincii a reflektujú to, že pisári, pohybujúci sa v istom rétorickom a právnom prostredí, ako uvádza Kelly, boli schopní spisovať žaloby podľa opisu skutkových udalostí sporovou stranou.[47]

Dionýzina žaloba sa vyznačuje dômyselnou právnou argumentáciou, v ktorej sú jednotlivé tvrdenia podložené cielene vybranými staršími rozhodnutiami provinčnej administratívy a ďalšími listinami, medzi ktorými je aj staršie stanovisko spomínaného Ulpia Dioscourida, označeného ako *nomikos*. Premyslený výber týchto dokumentov a spôsob ich využitia na podporu jej tvrdení umožňujú uvažovať o právnej pomoci pri príprave žaloby, samy však nepreukazujú účasť osoby označenej ako *nomikos* pri jej zostavení.

---

[42] *Archidikastes* – úradník na čele *katalogeion*, ktoré slúžilo ako kontrolné stredisko dokumentov medzi lokálnymi *grapheia* a Alexandrijskými archívmi a každý dokument z lokálnych *grapheia*, ktorý mal byť uložený v Hadriánovej knižnici alebo v *Nanaion* bol starostlivo preskúmaný v *katalogeion*. – KRUSE, T. *Archives and Registration in Roman Egypt*, ref. 39, s. 64.

[43] Autorský preklad z angličtiny podľa - GRENFELL, B. P., HUNT, A. S. (eds.). *The Oxyrhynchus Papyri*. Part XIV. London: Egypt Exploration Society, 1920, s. 98–99.

[44] KELLY, B. Petitions, Litigation, and Social Control in Roman Egypt, ref. 40, s. 42.

[45] Miestne archívy v Egypte, ktoré fungovali na základe povolenia od administratívy, ktoré riadil *nomographos*. – KELLY, B. *Petitions, Litigation, and Social Control in Roman Egypt*, ref. 40, s. 43–44.

[46] Tamtiež, s. 173.

[47] Tamtiež, s. 169.

Je možné uvažovať aj nad tým, že osoby, ktoré sú uvedené v *P. Oxy. XIV 1654*, vzhľadom na svoje pôsobenie v tomto prostredí disponovali znalosťou úradnej, archívnej a právnej praxe a boli schopné poskytnúť osobám kópie dokumentov, ktoré potrebovali tak, aby podporovali ich argumentáciu.

Z prameňov nevyplýva, že by sa *nomikoi* priamo zapájali do konania inak než poskytovaním rád predstaviteľom administratívy. Ak by sme však pripustili možnosť, že niektorí *nomikoi* pôsobili aj ako *rhetores*, nebolo by vylúčené, že svoju právnu expertízu uplatňovali nielen pri výklade práva pre potreby úradníkov, ale aj pri formulácii argumentácie v mene sporových strán v rámci konania.

Existujú epigrafické pramene z Malej Ázie, v ktorých sú niektoré osoby zároveň označené aj ako *nomikos* a aj ako *rhetor*, prípadne sú oslavované pre svoju znalosť práva a rétoriky.[48] Aj v Egypte sa stretávame v papyruse pomerne neskoršieho dáta, *P. Lond. Inv. 2565*, 250 n. l., Ptolemais Euergetis – Egypt s označením osoby aj ako *nomikos* a zároveň ako *rhetor*.

Podľa editorov papyrusu išlo o chybu v označení. Kastor je najprv označený ako *nomikos* a neskôr ako *rhetor*. Do právnej diskusie, na ktorej sa zúčastňovali ostatní *rhetores*, sa však nezapojil a vystupuje až tesne pred vydaním rozhodnutia prefektom. Editori preto usudzujú, že správnym označením Kastora bolo *nomikos*, zatiaľ čo neskoršie označenie *rhetor* vzniklo omylom.[49] Toto uvažovanie je v súlade s ostatnými uvádzanými prípadmi z Egypta, kedy prefekt alebo sudca vydáva rozhodnutie po tom, čo boli konzultovaní jeho poradcovia a následne *nomikos*. *Nomikos* teda v papyruse figuruje tesne pred vydaním rozhodnutia, rovnako ako Kastor v tomto prípade. To, že je nepravdepodobné, že by sa Kastor zúčastnil toho istého konania aj ako *nomikos* a zároveň aj ako *rhetor* ešte ale podľa nás automaticky nevylučuje, že by tá istá osoba nemohla v rôznych situáciách v rámci provincie spájať aj právnu aj rétorickú expertízu, najmä s ohľadom na epigrafické pramene z Malej Ázie.

Sijpesteijn a Worp vo svojom článku o papyruse *P. Vindob. Gr. inv. no. 39757* uvažovali o možnosti, že pri príprave argumentácie spolupracovali *rhetores* a *nomikoi*. Tento papyrus pochádza pravdepodobne

[48] JONES, C. *Juristes romains dans l'Orient grec*, ref. 3, s. 1348, 1352.

[49] SKEAT, T. C., WEGENER, E. P. *A Trial before the Prefect of Egypt Appius Sabinus, c. 250 A.D. (P. Lond. Inv. 2565)*. In: *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1935, vol. 21, no. 2, s. 226–227 [cit. 2026-04-15]. ISSN 0307-5133. Dostupné na: https://doi.org/)10.2307/3854716

zo začiatku 4. storočia n. l. z Egypta a patrí medzi šesť dokumentov označovaných ako „*narratio* dokumenty“.

Prvý stĺpec[50]:

„ Ἦν δὲ τῶν περι[βλέπ]τ(ων) ὁ β(οηθούμενος) παρ᾽ Ἑρμοπόλ(εως) καὶ τῶν
ἄλλων κτητόρ(ων) οὐ δεύτερος. ἀλλὰ τῆς τύχ(ης)
ἕκαστον μ[ετ]αβαλλ(ούσης) συνέ[βη] σκαίᾳ τύχῃ
π. πεπτωκ(έναι) αὐτοῦ τὸν πατ(έρα) καὶ τὴν ὕπ[αρξιν] αὐτοῦ
ἀναληφ(θῆναι)
5 [δι(ὰ) τοῦ ἱερω(τάτου)] ταμι[είου.] ἐπειδὴ[ ]ει αὐτὸν
[ ]. προνο[ ] ἀναγκ( )
τότε παρεχωρήθη γῆν χέρσον ὑπό τινος
Ἀσπασίας γαμέτης γενο(μένης) Πομπωνίου. κεχώρισται δὲ
τὰ ἐκείνης ὑπάρχ(οντα) πρὸς τὸν γενό(μενον) ἄνδρα
10 [τελουμένη]ς τὰ πρ[ό]σφ(ορα). ἀλλὰ ἐπινεμήσεως
[γε]νομένης τῶν ἀπόρ[ων] οὐκ Ἀσπασίας ἀλλὰ
Πο[μπω]νίου προσγράφ(εται) τῷ β(οηθουμένῳ) μέτρ[ο]ν ἀπόρου
γῆς.
ἐπεὶ ***βίαν ἔχ(ει) τὸ πρᾶγ(μα)*** *οὐδέν τι τῶν Πομπωνίου*
κα[τέχ](ων) δέξ(εται) πένης ὢν καὶ μηδὲ ἑστίαν κεκτημ(ένος)
15 κελ(εῦσαι) μὴ ὀχλ(ηθῆναι) ἐκ προσώπου Πομπωνί(ου).“

Preklad z angličtiny:

„Môj klient z Hermupolisu patril medzi významných mužov a medzi ostatnými vlastníkmi pôdy nezaostával za nikým. Keďže však osud mení postavenie každého človeka, stalo sa, že nepriaznivým osudom jeho otec bol zruinovaný a jeho majetok bol zabavený najsvätejšou pokladnicou. V tom čase mu určitá Aspasia, bývalá manželka Pomponia, postúpila suchú pôdu. Jej majetok bol pritom oddelený od majetku jej bývalého manžela. Napriek tomu, keď došlo k priradeniu suchej pôdy patriacej nie Aspasii, ale Pomponiovi, bola určitá výmera tejto suchej pôdy zapísaná na meno môjho klienta. Keďže táto vec má povahu nátlaku ***(βίαν ἔχ(ει) τὸ πρᾶγ(μα))****, lebo môj klient nedrží nič z Pomponiovho majetku, žiada — ako chudobný človek, ktorý nemá ani vlastné ohnisko —, aby bolo nariadené, že nemá byť obťažovaný z titulu Pomponia.“*

Druhý stĺpec:

[50] Text a anglický preklad – SIJPESTEIJN, P. J., WORP, K. A. *A Sixth “Narratio” Document*. In: *Bulletin of the American Society of Papyrologists* [online]. 1978, vol. 15, no. 1/2 s. 116–117, s. 122–123 [cit. 2026-04-15]. ISSN 0003-1186. Dostupné na: https://www.jstor.org/stable/24518762

„N(omikós)[51]· {λε} λέγεις ὑπὲρ Ἀσκληπιάδου ἄρξαντος Ἑρμοῦ πόλεως.
χέρσ[ο]ν γῆν ἐων[ῆτ]αι ὑποτελῆ παρὰ τ[ι]νος Ἀσπασίας Πινουτίωνος γαμ[ε]τῆς γε[νο-]
μένης Πομπωνίου τινὸς πολιτευσαμένου παρ' Ἑρμοῦ [πό]λ(εως). κεχώρισται δὲ ἡ γῆ
τῆς ἀποδομένης [πρὸς] τὸν συνοικήσαντα αὐτῇ. τελ[ουμέν]ης αὐτῆς καθ' ἕκαστον
20 ἐνιαυτὸν τῷ δ[ημοσίῳ] λόγῳ τὰ πρόσφορα οὐκ ἦν ἀμφ[ισβήτ]ησις οὐδεμί[α] ἀλλ'
ὡς ἄπορον γενόμενον Πομπωνίου τοῦ γενομένου ἀνδρὸς τῆς Ἀσπασίας βούλοντα[ι
κ.ε.τεῖναι τινα τῶν ἀπόρων ἐπὶ τὸν β(οηθούμενον) οὐ διαφερόντων τῇ ἀποδομένῃ ἡμῖν ἀλλὰ Πομπω-
νίῳ παρ' οὗ οὐδὲν ἐώνηται οὐδὲ αὐτοῦ κατέχει ὁπότε ἀπορώτερος καθέστηκεν ὁ παρών
γένει καὶ αὐτὸς τῶν περιβλέπτων τ[ὸ] πάλαι. τῆς δὲ τύχης ἕκαστον μεταβαλλούσης
25 σ[υν]έβη καὶ αὐτὸν εἰς ἀπορίαν ἐληλυθέναι τῷ τὸν πατέρα αὐτοῦ ἀπευκταίᾳ τύχῃ
κεχρῆσθαι καὶ κατ[έ]χειν τὸ ἱερώτατον ταμεῖον τὰ πατρῷ[α.] τῶν δὲ ἀτοπωτάτων [ἐσ]τὶν τὸν
οὕτω διακείμενον καὶ τῶν ἀναγκαίων δεόμενον ἄπορα ὑποστῆναι Πομπωνίου
οὗ πράγματα οὐ διακατέχει ὁ β(οηθούμενος). δεόμεθα κελεῦσαι τὴν γενομένην κατ' αὐτοῦ ἐπιγρα-
φὴν μὴ ἰσχύειν μόνον' δυνάμενος τὰ οἰκία βάρη ὑποστῆναι. καὶ ταῦτά περ πρου-
30 ξένησεν αὐτῷ ἡ τύχη. οὔτε γὰρ οἰκία αὐτῷ ὑπάρχει οὔτε ἀνδράποδον οὔτ' ἕτερον
τι πάντων τῶν προγενικῶν αὐτοῦ πραγμάτων παρὰ τῷ ταμείῳ τυ[γχα]νόντων."

Preklad z angličtiny:

„Nomikos. Hovoríš v prospech Asclepiada, bývalého magistráta Hermupolisu. Kúpil od istej Aspasie, dcéry Pinutiona, bývalej manželky istého Pomponia, bývalého magistráta Hermupolisu, kus suchej pôdy podliehajúcej daniam. Pôda predávajúcej bola oddelená od pôdy muža, ktorý s ňou žil. Pokiaľ ona každoročne platila dane do fisku, nevznikal

[51] Dodatok editorov, v pôvodnom texte papyrusu je iba „N".

nijaký spor. Teraz však, z dôvodu, že Pomponius, bývalý manžel Aspasie, sa stal nemajetným, chcú môjho klienta zaťažiť časťou suchej pôdy, ktorá nepatrí žene, ktorá nám ju predala, ale Pomponiovi. Od neho môj klient nič nekúpil a ani od neho nič nemá, teraz, keď sa sám stal ešte nemajetnejším, hoci aj on pochádzal z oddávna váženej rodiny.

Keďže osud mení postavenie každého človeka, stalo sa aj jemu, že sa dostal do núdze, pretože na jeho otca dopadol neblahý osud a najsvätejšia pokladnica zabavila jeho otcovský majetok. Bolo by nanajvýš absurdné, aby osoba, ktorá je v takomto postavení a ktorá nemá ani prostriedky nevyhnutné na život, bola zaťažená suchými pozemkami Pomponia, z ktorého majetku môj klient nič nedrží. Žiadame vás, aby ste nariadili, že zápis vykonaný na jeho meno nemá byť účinný, pretože je schopný znášať iba vlastné bremená. A aj toto mu „daroval" osud: nemá totiž dom, otroka ani nič iné, keďže všetok jeho rodový/otcovský majetok má u seba pokladnica."

Z papyrusu je zjavné, že prvý stĺpec je stručný prepis textu z druhého stĺpca. „N", ktorým sa začína druhý stĺpec, autori doplnili ako „*nomikos*". Texty interpretovali tak, že druhý stĺpec obsahuje právnu argumentáciu vypracovanú osobou označenou ako *nomikos* pre osobu označenú ako *rhetor*, ktorá si z nej v prvom stĺpci vytvorila poznámky. Tým odmietli dlho prijímanú teóriu, podľa ktorej „N" predstavuje skratku slova *narratio*.[52] Ak by bola interpretácia autorov správna, dokazovalo by to, že *nomikoi* a *rhetores* spolupracovali pri príprave argumentácie na zastupovanie klienta v konaní.

Urbanik sa však k tejto interpretácii stavia skepticky a uvádza, že druhý stĺpec skôr predstavuje opis skutkových udalostí a rétorických zvratov ako právnu argumentáciu, ktorú by sme od osoby, akou je *nomikos* čakali a preto sa prikláňa k interpretácii Youtieho.[53] Rozumieme Urbanikovej skepse, pretože skutočne sa text druhého stĺpca nedá považovať za rozvinutú právnu argumentáciu, ktorá by sa azda od právneho experta očakávala. Avšak právny charakter tohto textu podľa nás spočíva vo výbere a usporiadaní skutkových udalostí. Takto vystavaný skutkový stav má viesť k určitému právnemu záveru.

V analyzovanom dokumente sa totiž opakovane zdôrazňuje, že Asclepiades nadobudol pozemok od Aspasie, nie od Pomponia, že majetok Aspasie bol oddelený od majetku jej bývalého manžela, čím je zdôraznené, že to, čo nadobudol Asclepiades od Aspasie, sa nijakým spôsobom majetkovo nedotklo Pomponia a teda že Asclepiades od

[52] SIJPESTEIJN, P. J., WORP, K. A. *A Sixth "Narratio" Document*, ref. 50, s. 118.

[53] URBANIK, J. Nomikoi in (and out of) the Roman Courts in Roman Egypt, ref. 4, s. 159–160.

Pomponia nič nekúpil ani jeho majetok nedržal. Z toho je zrejmé, že nemal byť Pomponiov pozemok v mene Asclepiada registrovaný, keďže k nemu nemá žiadny právny vzťah, z ktorého by vyplývala povinnosť platiť za daný pozemok daň. Skutkový stav teda od začiatku smeruje k právnemu záveru, že Asclepiades nemá niesť daňové bremeno viazané na Pomponiove pozemky. Text teda nie je odborným výkladom práva, ale prakticky vystavanou právnou argumentáciou na základe právne relevantných skutkových okolností. Viaceré z tzv. *narratio* dokumentov sa pozoruhodne tiež týkajú pôdy, registrácie a platenia daní, tak ako *P. Vindob. Gr.inv.no. 39757*, to či má táto skutočnosť nejakú relevanciu pre rozlúštenie významu tajomného „N" na začiatku sa v tomto bode výskumu nedá povedať. Interpretácia Sijpesteijna a Worpa je zaujímavá, pretože predpokladá, že *nomikoi* a *rhetores* spolupracovali a že *nomikoi* sa podieľali na príprave procesnej argumentácie. Podľa nás však otázka, čo znamená „N" na začiatku týchto papyrusov, zostáva otvorená.

Ako bolo uvedené v predchádzajúcej časti, *nomikoi* v papyrusoch z Egypta vystupujú aj pri tvorbe právnych dokumentov, no plnia aj iné úlohy, ktoré nemožno priamo stotožniť s prípravou dokumentu. Stále sú však tieto činnosti úzko späté s právnymi dokumentmi – ich registrácia, uchovávanie a odovzdávanie, či prípadné sprostredkovanie s tým súvisiacich informácií.

Jedným z takýchto prípadov je papyrus *P. Oxy. III 533*, Oxyrhynchus – Egypt, ktorý je datovaný ku koncu druhého alebo začiatku tretieho storočia. Ide o list istého Apiona svojmu synovi, ktorý sa rovnako ako otec volá Apion, a Horionovi. Papyrus je pomerne dlhý, nakoľko Apion usmerňuje oboch ohľadom viacerých záležitostí, vrátane napríklad nájmu domu. Pre nás je dôležitá časť textu, kde Apion informuje adresátov listu, že im poslal prostredníctvom Eutycha 3 platobné príkazy a zvyšné poslal Panechotovi, *nomikos*, od ktorého ich majú vyzdvihnúť a zaplatiť mu 64 drachiem.

Urbanik upozorňuje na skutočnosť, že slovo *nomikos* bolo dopísané neskôr, podľa neho na lepšiu identifikáciu osoby a uzatvára, že síce možno uvažovať o tom, že Panechotos bol pravdepodobne známy medzi obyvateľmi danej oblasti ako *nomikos*, čo by nasvedčovalo tomu, že poskytoval poradenstvo súkromným osobám, nie je zrejmé, že by v tejto konkrétnej situácii vystupoval ako právny poradca.[54] Ide o zaujímavý prípad výskytu označenia *nomikos* v primárnych prameňoch, pri

[54] URBANIK, J. Nomikoi in (and out of) the Roman Courts in Roman Egypt, ref. 4, s. 173.

ktorom nie je zrejmé, či táto osoba pri preberaní a odovzdávaní listín konala v rámci svojej odbornej činnosti. Nevylúčili by sme však možnosť, že *nomikos* prevzal a odovzdal dokumenty v rámci svojej „profesionálnej" činnosti, práve s ohľadom na to, že mu adresáti majú zaplatiť 64 drachiem, čo by sa dalo vnímať ako protiplnenie za poskytnuté služby.

Podobný prípad zachytáva papyrus *SB XIV 11853*, pochádzajúci pravdepodobne z 3. storočia n. l. a z neznámej oblasti Egypta. Prokolos v ňom nalieha na Sarapiona, aby sa postaral o listinu, ktorú ponechal na cisárskom fóre u osoby označenej ako *nomikos*.[55]

Oba tieto dokumenty, ktoré sú súčasťou súkromnej korešpondencie, majú spoločný znak, a to, že osoby v nich označené ako *nomikoi* majú u seba listiny, ktoré im boli zaslané alebo zverené a ktoré si má od nich následne prevziať iná osoba. Je podľa nás možné uvažovať, že *nomikoi* mohli byť v určitých prípadoch využívaní ako dôveryhodné osoby pri uchovávaní a odovzdávaní právnych dokumentov. Keďže však primárne pramene zachytávajú len málo prípadov, v ktorých *nomikoi* pôsobili týmto spôsobom, nemožno tento záver zovšeobecňovať na ich činnosť ako celok.

Nomikoi sú v papyrusoch spájaní aj s povinnosťou registrácie dokumentov a s tým spojenými znalosťami ohľadom registračnej praxe. Túto skutočnosť potvrdzuje edikt prefekta Titiana, zaznamenaný v papyruse *P. Oxy. I 34* z roku 127 n. l., Oxyrhynchus – Egypt:

„*Τίτος Φλαούιος Τιτιανὸς ἔπαρχος Αἰγύπτου*
λέγει·
οὐκ ἔλαθέ με ὅτι οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου νομικοὶ,
ἄδειαν ἑαυτοῖς ὧν ἁμαρτάνουσι ἔσεσθα[ι] νο-
μίζοντες, πανταχοῦ μᾶλλον καταχωρί[ζ]ουσι
τὰς ἀσφαλείας ἢ ἐν Ἀδριανῇ βιβλιοθήκῃ,
διὰ τοῦτο κατασκευασθείσῃ μάλιστα ὅπως
μηδὲν τῶν παρὰ τὸ προσῆκον πρασσομένων
ἀγνοῆται. τούτους τε οὖν κελεύω καὶ
τοὺς πολειτικοὺς πάντας τὰ ἀκόλουθα τοῖς
προστεταγμένοις ποιεῖν, εἰδότας ὅ[τ]ι τοὺς
παραβάντας καὶ τοὺ[ς] διὰ ἀπείθιαν κ[αὶ] ὡς
ἀφορμὴν ζητοῦντας ἁμαρτημάτω[ν]
τειμωρήσομαι. προτεθήτω.
(ἔτους) ια Αὐτοκράτορος Καίσαρος Τραιανοῦ

[55] „μελησάτω σοι περὶ τῆς οἰκονομίας ἧς κατ̣έ̣[λει]ψα ⟦τῳ⟧ παρὰ τῷ νομικῷ ἐν τῇ Σεβαστῇ ἀγορᾷ."

Ἀδριανοῦ Σεβαστοῦ, Μεσορὴ κζ.“ //

„Neuniklo mojej pozornosti, že právnici (nomikoi) v Egypte, domnievajúc sa, že za svoje nezákonné činy nebudú potrestaní, posielajú svoje listiny kamkoľvek, namiesto do Hadriánovej knižnice, ktorá bola vybudovaná práve na tento účel – aby sa zabránilo zatajeniu akýchkoľvek nezrovnalostí.

Preto prikazujem im aj všetkým úradníkom, ktorých sa to môže týkať, aby vykonávali ustanovenia môjho ediktu a aby ich informovali, že akékoľvek osoby, ktoré ich porušia, či už z obyčajnej neposlušnosti, alebo preto, aby slúžili svojim vlastným hanebným záujmom, dostanú primeraný trest.

Nech je tento edikt verejne vyhlásený.“[56]

Edikt je súčasťou dlhšieho papyrusu a je vydaný približne 5 mesiacov po zverejnení prvej časti papyrusu, ktorá je bohužiaľ neúplne zachovaná a taktiež obsahuje edikt z 11. roku vlády Hadriána, teda z roku 127 nášho letopočtu. Napriek tomu z tejto časti dokážeme získať pomerne komplexný obraz týkajúci sa vybudovania nového archívu, v edikte Titiana označeného ako Hadriánova knižnica. Ide o nový centrálny archív popri knižnici Nanaion. Jadrom ediktu je vymedzenie povinností a inštrukcie, ktoré súviseli s touto zmenou pre osoby pôsobiace v rámci administratívy.

Význam tejto časti dokumentu spočíva najmä v tom, že ukazuje vysokú mieru rozlišovania medzi jednotlivými osobami zodpovednými za výkon administratívy najmä v súvislosti s archívmi.

Prefekt špecifikuje viaceré osoby a stanovuje ich povinnosti, pričom každú skupinu označuje odlišne. Podľa nás to naznačuje, že aj v neskoršom edikte zámerne odlišuje osoby označované ako *nomikoi* od ostatných osôb zapojených do administratívy. Pri upozornení na porušovanie ustanovení ediktu a nedodržiavanie registračných povinností totiž zdôrazňuje, že tieto porušenia sa týkali predovšetkým *nomikoi*, zatiaľ čo ostatné osoby zahŕňa pod všeobecné označenie *„τοὺς πολιτικούς πάντας“*. Samotný tón ediktu zároveň podľa nás naznačuje, že *nomikoi* si porušovania registračných povinností boli vedomí a mohli tak konať s úmyslom získať výhodu vo vlastný prospech.

Fakt, že sa prefekt obracia na osoby označené ako *nomikoi* ako na skupinu a pripomína im ich registračné povinnosti, podľa nás svedčí o tom, že rímska administratíva túto skupinu osôb poznala. Titianov edikt preto považujeme za dôkaz existencie skupiny osôb, ktoré boli

[56] Preklad z angličtiny – GRENFELL, B. P., HUNT, A. S. (eds.). *The Oxyrhynchus Papyri*. Part I. London: Egypt Exploration Fund, 1898, s. 74.

pod označením *nomikoi* spájané s konkrétnymi činnosťami a povinnosťami. V spojení s vyššie uvedenými konzultáciami s Artemidorom a stanoviskami Ulpia Dioscourida možno preto podľa nás hovoriť o existencii právnych expertov označovaných ako *nomikoi*, ktorých činnosť zahŕňala poskytovanie právnych rád aj úkony súvisiace s právnymi dokumentmi. Z toho však nevyplýva, že každý *nomikos* vykonával všetky tieto činnosti.

To, že *nomikoi* poznali pravidlá registrácie, naznačuje aj súkromný list Terentiana adresovaný svojmu otcovi, zachovaný v papyruse *P. Tiberianus 12 = P. Mich. VIII 477* (116 – 117? n. l., Alexandria?, Egypt). V ňom vysvetľuje, že nemohol zaregistrovať listinu v otcovom mene, pretože mu *nomikoi* ozrejmili, že tak môže urobiť iba jeho otec osobne. V liste ďalej uvádza, že o tejto skutočnosti povedal Papiriovi Apollinariovi a ten tiež konštatoval, že to má nechať tak, pokiaľ sa otec nedostaví. Zaujímavé je, že z Tiberianovho archívu sa nám zachoval aj list od Papiria Apollinaria adresovaný Tiberianovi (*P. Mich. VIII 475*, začiatok II. storočia, Alexandria?), ktorý sa dotýka otázok so zdanlivou právnou relevanciou – kúpa bližšie neurčenej veci a čítanie závetu. Hoci Papirius Apollinarius nie je označený ako *nomikos* ani ako súčasť rímskej administratívy, jeho výskyt v súvislosti s registráciou dokumentu v *P. Mich. VIII 477* a zároveň s otázkami predaja a závetu v *P. Mich. VIII 475* môže naznačovať určité praktické právne povedomie. Vzhľadom na edikt Titiana, ktorý síce je neskoršieho dáta, no povinnosť registrácie dokumentov už existovala aj vo vzťahu ku knižnici Nanaion, je možné predpokladať, že *nomikoi* boli povolaní inštruovať Terentiana práve kvôli ich povinnosti registrovať dokumenty.

Titianov edikt spája osoby označené ako *nomikoi* s povinnosťou odovzdávať listiny do archívu. Wolff ich stotožňuje s egyptskými notármi, ktorých rozoberá v súvislosti s označením *synallagmatographoi* a vyhotovovaním démotických zmlúv.[57]

Ako uvádza Urbanik, Grenfell a Hunt považovali *nomographoi* v prvom edikte a *nomikoi* v druhom edikte pravdepodobne za totožné osoby a ich názor prevzali aj Koschaker a Mitteis.[58] Urbanik uvádza aj Kruseho hypotézu, podľa ktorej boli *synallagmatographoi* a *nomographoi* v prvom edikte totožní a podľa tejto hypotézy vyhotovovali

[57] Wolff opisuje synallagmatographoi ako osoby vyhotovujúce démotické zmluvy. WOLFF, H. J. Das Recht der griechischen Papyri Ägyptens in der Zeit der Ptolemäer und des Prinzipats. Band 2. Organisation und Kontrolle des privaten Rechtsverkehrs. München: C. H. Beck, 1978, s. 32; s. 33, pozn. 112; s. 51–52. ISBN 978-3-406-05192-0.

[58] URBANIK, J. Nomikoi in (and out of) the Roman Courts in Roman Egypt, ref. 4, s. 164, pozn. 87–88.

verejné listiny, zatiaľ čo *nomikoi* v druhom edikte pripravovali súkromné *cheirographa*. Urbanik však upozorňuje, že ďalšie pramene toto rozlíšenie nepotvrdzujú.[59]

Samotné edikty podľa nás neposkytujú dostatočný podklad na stotožnenie *nomikoi* s *nomographoi* či *synallagmatographoi*. Podrobné rozlišovanie jednotlivých osôb a ich povinností v prvom edikte nás vedie k tomu, aby sme pri výklade oboch Titianových ediktov nepovažovali tieto označenia bez ďalších prameňov za zameniteľné.

Pre 3. storočie nášho letopočtu však Urbanik uvádza príklad použitia označení *nomographos* a *nomikos* pre tú istú osobu. Dioskora označeného ako *nomographos* v *P. Gen. I² 42* z roku 224 stotožňuje s Dioskorom označeným ako *nomikos* v *P. Diog.* 29 z roku 225.[60] Rozvoj notárskej činnosti *nomikoi* kladie približne na začiatok 3. storočia n. l.; v období po Diokleciánovej vláde ju už považuje za ich výlučnú činnosť.[61]

Ako už bolo uvedené, podľa Urbanika neskôr prevládla notárska činnosť. Nedostatok prameňov však podľa nás nemožno automaticky považovať za dôkaz, že ostatné činnosti úplne zanikli. S vyhotovovaním listín mohlo byť spojené aj poskytovanie právnych rád. Priamy dôkaz o tom, že to tak bolo aj v neskoršom období, však nemáme. Ide preto len o úvahu na základe predchádzajúcej doloženej praxe.

V článku sa venujeme prevažne pôsobeniu *nomikoi* v 2. storočí a na začiatku 3. storočia n. l. V skúmaných prameňoch vystupujú najmä ako poradcovia rímskej administratívy a obyvateľov provincie. Ich činnosti spojené s právnymi dokumentmi však podľa nás nemožno v tomto období súhrnne označiť za notársku činnosť.

Záver

Z analyzovaných prameňov podľa nás vyplýva, že v rímskom Egypte pôsobila skupina právnych expertov označovaných ako *nomikoi*. V analyzovaných papyrusoch vystupujú najmä ako osoby, na ktoré sa rímska administratíva obracala pri otázkach miestnych právnych tradícií. Znalosť týchto tradícií preukazujú najmä ich stanoviská týkajúce sa účinkov majetkových dojednaní v rámci manželských zmlúv na testamentárnu slobodu, ako aj posúdenie limitov otcovskej

[59] Tamtiež, s. 165.
[60] Tamtiež, s. 170–171.
[61] Tamtiež, s. 170–171.

moci. Ako ukazujú analyzované prípady, išlo o pravidlá gréckeho aj egyptského pôvodu. Dokumenty zachytávajúce preklad rímskeho závetu a žiadosti o *bonorum possessio unde legitimi* zároveň podporujú predpoklad, že niektorí *nomikoi* individuálne označení ako *nomikos Rhomaikos*, poznali aj konkrétne inštitúty rímskeho práva.

Opakovaný výskyt Artemidora a Ulpia Dioscourida zároveň naznačuje, že niektorí *nomikoi* mohli s rímskou administratívou spolupracovať dlhodobo. Titianov edikt navyše dokazuje, že rímska administratíva osoby označené ako *nomikoi* poznala aj ako skupinu osôb, na ktorú sa vzťahovali konkrétne registračné povinnosti.

Pramene z Egypta zároveň preukazujú, že služby osôb označených ako *nomikoi* využívali aj obyvatelia provincie. Zachytávajú ich pri poskytovaní právnych rád vrátane vysvetľovania registračných pravidiel a pri príprave listín. Súkromná korešpondencia ich spája aj s uchovávaním a odovzdávaním zverených dokumentov, pri týchto činnostiach však nemožno s určitosťou tvrdiť, že išlo o pravidelne poskytovanú profesionálnu službu. Rozsah činnosti a postavenie jednotlivých osôb označených ako *nomikoi* sa mohli líšiť.

Predpoklad účasti osôb označovaných ako *nomikoi* na príprave procesnej argumentácie sa na základe skúmaných egyptských prameňov nepodarilo preukázať. Nie je zrejmé, či a akým spôsobom *nomikoi* a *rhetores* spolupracovali. V egyptských papyrusoch sú tieto skupiny spravidla odlíšené, keďže *rhetores* vystupujú ako zástupcovia strán, zatiaľ čo *nomikoi* poskytujú právnu expertízu. Zatiaľ disponujeme iba jediným dokumentom z Egypta, kde je jedna a tá istá osoba označená aj ako *rhetor* a aj ako *nomikos*, čo je vo všeobecnosti považované za prepísanie sa osoby zhotovujúcej záznam z priebehu konania. Priamy dôkaz o tom, že *nomikoi* a *rhetores* spolupracovali, nemáme. Ich možná spolupráca, najmä pri príprave zložitejšej argumentácie v žalobách, však zostáva zaujímavou hypotézou pre ďalší výskum.

Práve táto komplexnosť niektorých egyptských podaní by mohla naznačovať, že sa právna a rétorická expertíza mohla prelínať. Epigrafické pramene z Malej Ázie však presvedčivejšie dokazujú, že v tejto oblasti mohli pôsobiť osoby, ktoré stelesňovali obe tieto funkcie, nakoľko niektoré osoby boli označené aj ako *rhetor* a aj ako *nomikos*.

Nomikoi však podľa analyzovaných prameňov zohrávali významnú úlohu pri sprostredkovaní právneho poznania v provinčnom prostredí, najmä vďaka svojej expertíze v oblasti miestnych právnych tradícií.

Zoznam použitej literatúry

1. ALONSO, J. L. *Agraphos gamos: Marriage, Family and Inheritance in Roman Egypt*. In: SCHEIBELREITER, P. (ed.). *Symposion 2022: Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte (Gmunden, 22.–24. August 2022)*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2023, s. 407–454. ISBN 978-3-7001-9564-1.
2. ALONSO, J. L., RODRÍGUEZ MARTÍN, J. D., URBANIK, J. *The Administration in Ptolemaic and Roman Egypt.* In: TORALLAS TOVAR, S., NODAR, A., MARTÍN HERNÁNDEZ, R., DE FRUTOS GARCÍA, A. (eds.). *Pharaoh's Reeds. A Papyrus Voyage up the Nile* [online]. Barcelona: European Institute of the Mediterranean, 2016, s. 41–47 [cit. 2026-11-04]. ISBN 978-84-393-9420-4. Dostupné na: https://albert.ias.edu/server/api/core/bitstreams/151cae9e-e40b-4360-a6ec-9e34ab175c8a/content
3. BLAŽO, O., BRTKO, R., NEMEC, M. *Roman Law in the Legal Order of the European Union: Embellishment or a Genuine Source of Law?* In: KIŠŠOVÁ, S., SLOBODA, I., ŤAŽKÁ, V. (eds.). *Bratislava Legal Forum 2024: Unwritten Law of the European Union* [online]. Bratislava: Faculty of Law, Comenius University in Bratislava. 2024, s. 55–79 [cit. 2026-04-15]. ISBN 978-80-7160-730-4. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/BPF/2024/BPF_2024_europan.pdf
4. BRYEN, A. Z. *Tradition, Precedent, and Power in Roman Egypt*. In: PROCHÁZKA, S., REINFANDT, L., TOST, S. (eds.). *Official Epistolography and the Language(s) of Power: Proceedings of the First International Conference of the Research Network Imperium & Officium, Comparative Studies in Ancient Bureaucracy and Officialdom, University of Vienna, 10–12 November 2010*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2015, s. 201–218. ISBN 978-3-7001-7705-0.
5. COLES, R. A. *Reports of Proceedings in Papyri*. Bruxelles: Fondation Égyptologique Reine Élisabeth, 1966, 67 s.
6. DANČIAKOVÁ, V. T. *Erosion of Personality Principle Concerning Roman Ius Civile in the Second-Century Province of Arabia.* In: DRAGANOV, J., TANEV, K. (eds.). *The Legal Principles and Their Role and Significance for the Development of the Law*. Volume 1. Sofia: Academic Publishing House UNWE, 2025, s. 153–169. ISBN 978-619-232-931-0.
7. DOLGANOV, A. *Nutricula causidicorum: Legal Practitioners in Roman North Africa*. In: CZAJKOWSKI, K., ECKHARDT, B. (eds.). *Law in the Roman Provinces*. Oxford: Oxford University Press, 2020, s. 358–416. ISBN 978-0-19-884408-2.

8. GRENFELL, B. P., HUNT, A. S. (eds.). *The Oxyrhynchus Papyri*. Part I. London: Egypt Exploration Fund, 1898, 284 s.
9. GRENFELL, B. P., HUNT, A. S. (eds.). *The Oxyrhynchus Papyri*. Part XIV. London: Egypt Exploration Society, 1920, 244 s.
10. HARRISON, A. R. W. The Law of Athens. Vol. 1: *The Family and Property*. Oxford: Clarendon Press, 1968. 346 s. ISBN 0-19-825172-6.
11. JONES, C. *Juristes romains dans l'Orient grec*. In: *Comptes-rendus des séances de l'année - Académie des inscriptions et belles-lettres* [online]. 2007, vol. 151, no. 3, s. 1331–1359 [cit. 2026-04-15]. Dostupné na: https://www.persee.fr/doc/crai_00650536_2007_num_151_3_91361
12. KANTOR, G. *Qui in consilio estis: The Governor and His Advisers in the Early Empire*. In: *Istoricheskij Vestnik*. 2017, vol. 19, s. 50–87. ISSN 2306-4978.
13. KELLY, B. *Petitions, Litigation, and Social Control in Roman Egypt*. Oxford: Oxford University Press, 2011. 427 s. ISBN 978-0-19-959961-5.
14. KEENAN, J. G., MANNING, J. G., YIFTACH-FIRANKO, U. *Monuments in juristic papyrology*. In: KEENAN, J. G., MANNING, J. G., YIFTACH-FIRANKO, U. (eds.). *Law and Legal Practice in Egypt from Alexander to the Arab Conquest: A Selection of Papyrological Sources in Translation, with Introductions and Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 12–17. ISBN 978-0-521-87452-6.
15. KRUSE, T. *Archives and Registration in Roman Egypt*. In: KEENAN, J. G., MANNING, J. G., YIFTACH-FIRANKO, U. (eds.). *Law and Legal Practice in Egypt from Alexander to the Arab Conquest: A Selection of Papyrological Sources in Translation, with Introductions and Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 62–83. ISBN 978-0-521-87452-6.
16. MANNING, J. G. *Law under the Ptolemies*. In: KEENAN, J. G., MANNING, J. G., YIFTACH-FIRANKO, U. (eds.). *Law and Legal Practice in Egypt from Alexander to the Arab Conquest: A Selection of Papyrological Sources in Translation, with Introductions and Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 17–19. ISBN 978-0-521-87452-6.
17. OPUS 14 TEAM. P. *Dionysia. The Petition of Dionysia, Daughter of Chairemon: A Witness of Legal Plurality in Roman Egypt. P. Oxy. II 237 (after 27 June 186 CE)* [online]. Text rekonštruoval BALAMOSHEV, C.; preklad vypracovali ALONSO, J. L., BALAMOSHEV, C., URBANIK, J. 20 s. [cit. 2026-05-22]. Dostupné na: https://www.dionysia.wpia.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2024/02/The-Petition-of-Dionysia.pdf

18. PALME, B. *Roman Litigation: Reports of Court Proceedings*. In: KEENAN, J. G., MANNING, J. G., YIFTACH-FIRANKO, U. (eds.). *Law and Legal Practice in Egypt from Alexander to the Arab Conquest: A Selection of Papyrological Sources in Translation, with Introductions and Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 483–502. ISBN 978-0-521-87452-6.
19. PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník: od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava: Lingea, s.r.o., 2012. 1327 s. ISBN 978-80-8145-021-1.
20. PARSONS, P. J. (ed.). *The Oxyrhynchus Papyri*. Volume XLII. Graeco-Roman Memoirs, No. 58. London: Egypt Exploration Society for the British Academy, 1974, 204 s.
21. SIJPESTEIJN, P. J., WORP, K. A. *A Sixth "Narratio" Document*. In: *Bulletin of the American Society of Papyrologists* [online]. 1978, vol. 15, no. 1/2, s. 115–123 [cit. 2026-04-15]. ISSN 0003-1186. Dostupné na: https://www.jstor.org/stable/24518762
22. SKEAT, T. C., WEGENER, E. P. *A Trial before the Prefect of Egypt Appius Sabinus, c. 250 A.D. (P. Lond. Inv. 2565)*. In: *The Journal of Egyptian Archaeology* [online]. 1935, vol. 21, no. 2, s. 224–247 [cit. 2026-04-15]. ISSN 0307-5133. Dostupné na: https://doi.org/10.2307/3854716
23. URBANIK, J. *Nomikoi in (and out of) the Roman Courts in Roman Egypt*. In: *The Journal of Juristic Papyrology* [online]. 2023, vol. LIII, s. 125–191 [cit. 2026-04-15]. ISSN 0075-4277. Dostupné na: https://bibliotekanauki.pl/articles/56239776
24. WEAVER, P. *Consilium praesidis: Advising Governors*. In: MCKECHNIE, P. (ed.). *Thinking Like a Lawyer: Essays on Legal History and General History for John Crook on his Eightieth Birthday*. Leiden; Boston; Köln: Brill, 2002, s. 43–62. ISBN 90-04-12474-8.
25. WOLFF, H. J. *Das Recht der griechischen Papyri Ägyptens in der Zeit der Ptolemäer und des Prinzipats*. Band 2: *Organisation und Kontrolle des privaten Rechtsverkehrs*. München: C. H. Beck, 1978. 297 s. ISBN 978-3-406-05192-0.
26. YIFTACH-FIRANKO, U. *Judaean Desert Marriage Documents and Ekdosis in the Greek Law of the Roman Period*. In: KATZOFF, R., SCHAPS, D. (eds.). *Law in the Documents of the Judaean Desert*. Leiden; Boston: Brill, 2005, s. 68–84. ISBN 90-04-11357-6.
27. YIFTACH-FIRANKO, U. *Law in the Roman period*. In: KEENAN, J. G., MANNING, J. G., YIFTACH-FIRANKO, U. (eds.). *Law and Legal Practice in Egypt from Alexander to the Arab Conquest: A Selection of Papyrological Sources in Translation, with Introductions and Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 20–23. ISBN 978-0-521-87452-6.